

Валериј СОФРОНИЕВСКИ

ФЕНОМЕНОТ ЖЕНА ВО СВЕТОТ НА УМЕТНИЧКИТЕ ПРАГМИ

Понесена од трендовските движења во хуманистичките науки кои ја одбележаа последната четвртина од дваесеттиот век, класичната научна мисла своите истражувачки хоризонти ги прошири и ги исполни со „проблемот“ на нашата современост – женското прашање, се разбира во научниот делокруг што таа го зафаќа – антиката. Во потрагата по дефинирањето на улогата и местото на жената во античкиот свет е вклучен загадочен број класични филолози, кои во голема мера, речиси егзактно, нудат одговори за проблемот, гледано од историски, социолошки, или, донекаде, антрополошки аспект, меѓутоа многу ретко или доста неуспешно, му приоѓаат на феноменот жена во уметничкиот мит, т.е. начинот на кој жената учествува и егзистира во него, начинот на кој влегува во релации со светот што го обликуваат уметничките прагми.

Мистеријата на загатката за жената, останува вткаена во логосната продукција иманентна на самиот период, па оттаму и препознавањето и објавувањето е можно само преку нурнувањето во најдлабоките простори на античката мисла. Во нив, затскриена зад правта на вековите, молкум опстојува, според нас, најважната алка во синцирот што води до одговорот на прашањето за жената во антиката, парчето од мозаикот со кое се исцртува сликата за женската *ousia* во античката книжевност – леглото. Веќе не се поставува симплифицираното прашање за местото и улогата на жената, туку прашањето се крева на највисоко онтолошко рамниште: која или што (*sic!*) е жената во античката, поточно, во старогрчката книжевност?

Имено, жената е легло, леглото е жена, жената е означена преку леглото, жената се остварува низ леглото, жената дејствува *низ* и *со* леглото, постои како легловен облик, се метаморфозира во легловни форми, исполнува легловни содржини, во светот влегува *низ* легловна димензија и го восприема *преку* леглото, води легловен живот, чувствува преку леглото, работи и страда *за* и *низ* леглото, живее и умира *за* и *во* леглото, своето учество во универзумот го означува преку леглото, своите постапки и однесувања ги сообразува со леглото, светот ја препозна

ва преку леглото, светот ја препознава како легло. Бездруго, жената во митот и книжевноста која почива на митот има друго „јас“, друго име, жената е, всушност, легло.

Со аплицирањето на новата димензионираност на леглото (која-што, всушност, произлегува од првичната толковност) врз парадигмите од хеленската книжевност, на митот или, поточно, на поимот жена во митот му го враќаме или возобновуваме изворниот семиолошки аспект. Зачестеноста во употребата на овие термини јасно укажува на суштинскиот однос и поимања во свеста на старите Хелени кон ова, пред сè, женско начело.

Меѓутоа, зошто, кога веќе присуството на леглото е толку евидентно, повеќе од два милениума никој не се осмелува да го посочи, издвои и означи со вистинското име, да му го додели местото што му припаѓа? Се чини, одговорот се крие во замката на човековото *ratio* со кое е обременета критичката мисла уште од времето на Аристотел, кога почнуваат да попуштаат врските со архаичниот, изворниот начин на мислење. Човештвото, врзано во прангите на конвенционалноста што ја наложува рационалната мисла, неиздржано, сурово, по малку наивно, а пред сè неправедно, го „фрла“ леглото во пазувите на метафората, каде што буквалната сличност меѓу означителот и означеникот е занемарена, па сега означителот упатува на референтот на начин кој „почетно“ е „невообичаен“. Се разбира, оваа релација била овозможена бидејќи луѓето чувствувале дека некаква сличност сепак постои. Меѓутоа, дури и ползувајќи ја новата „придобивка“, толкувачите и преведувачите не се стеснуваат да ја преведат „метафората“ (можеби, зашто самите чувствуваат дека нешто недостасува, дека зборот не е обична метафора, или, пак, дека, како метафора, нема да биде доволно јасна). Со времето исчезнуваат релациите што леглото ги гради, најпрво во поширокиот, а потоа и во потесниот дискурс, се отвораат празнини во значењето, се брише контекстот што самото го создава, полисемантичноста на леглото се симплифицира, се тривијализира, му се одземаат местото и улогата на рамноправен актант во случувањата. Леглото останува „соголено“, станува товар што треба да се избегне, се бараат модуси за што подобра транслација, се прибегнува кон секакви решенија само да се „заобиколи“ што побрзо и побезболно – состојба која станува традиција.

Се разбира, никогаш не било спорно дека Еврипид, на пр., кога вели легло, најчесто мисли – жена или брак. Но, она што не може да се

одмине е прашањето – зошто авторот ја употребува токму оваа лексика (имено, во 19-те негови трагедии поимот легло се среќава дури 306 пати)? На располагање му стои цела палета зборови, кои, речиси дено-тативно, многу побрзо и посигурно го погодуваат вистинското значење. Ваквата состојба би можеле да ја објасниме со разни книжевно-историски услови, а најсилниот аргумент би бил поединечниот авторов стил или стилот, т.е. поетиката на одредени книжевни видови. Меѓутоа и во овој случај ние размислуваме „современо“, не водејќи сметка за „духот“ на времето, кој одразува еден специфичен начин на мислење – митскиот. Нашата способност за рационално размислување не ни дава да излеземе од сопствениот светоглед и да созерцаеме дека леглото за Еврипид е жена (како и за Хомер или за оние пред Хомер), во еден симпатички, речиси магиски или, најпрецизно, митски однос. Кога во мистериски добиеното светилиште – театар, во кое за првпат негови катопти можат да бидат и гледачите, во мистериски создадената драма, во трагедијата изнедрена од митологијата и внедрена во митот, кога актерот или хорот ќе речат 'легло', тогаш и гледачот, во чија потсвест или, сè уште, во чија свест е жив кодот кој говори на јазикот на жената, т.е. јазикот на леглото, автоматски (со претходно усвоена митска семантика на нештата) го впира овој израз и во неговите размисли не се случува „премостување“ на некаков конвенционален знак, туку, едноставно, восприемање на еден речиси иконичен знак. Нашето *ratio* прави напор при повторното воспоставување на загубените релации, но за старите Грци асоцијацијата била толку „обична“, како што е за нас онаа меѓу планетата Земја и топка или обратно. Трагедијата која митски „дише“ и која е сè уште за нас не-сфатлив, таен обред, докрај неразјаснет ритуал, во својот сакрален говор нужно употребува изрази кои се дел од речникот на таа мистерија. Како што зборот отелотворува, така и леглото ја отелотворува жената. Во митската свест жената не е причина за постоењето на леглото – леглото е причина за постоење на жената. Нема двојство, нема различност, можеби тешко се разбира, но знакот себеси се означува. Леглото не е метафора, леглото е еден вид знак кој значи и означува, според својата внатрешна логика, кој гради еден цел значенски систем, знак, дури и над современите сфаќања за овој термин, надзнак, кој во магиската стварност на единствената енергија на духот, затворениот облик на свеста, честопати ја брише границата меѓу него и означеното.

Навистина, доколку леглото го набљудуваме како издвоен предмет, тогаш за него важат особините што ги поседува како такво (материјалот од кој е изградено, неговиот облик, висина, должина итн.), но, при проучувањето на човековото однесување кон него, значењето што тоа го има во однесувањето на членовите на некоја заедница не може едноставно да се отфрли како субјективен впечаток. Да се игнорираат значењата што ги имаат објектите во заедницата би значело да се затворат очите пред елементарните мисловни принципи според кои функционира *homo sapiens*-от како социолошка единка, според кои ги гради односите со другите единки и влегува во комуникација со нив и според кои го обликува светот во и околу себе. Во архаичните култури човековата околина е исполнета со ограничен (мал) број артифициуми, па оттаму значењата што тие ги добиваат условени од митскиот начин на мислење се полисемантични, но истовремено „наменски“ и речиси секогаш упатени на некаков култ, вклопени во ајтиолошката експликација на појавното, која се движи по оската меѓу (поли)теоцентричното и антропоцентричното восприемање на светот. Во една ваква констелација, меѓу предметите, кои според својата егзистенцијална утилитарност заземаат централно место во човековиот живот (како копјето, огништето, домот, садот за готвење итн.), не било тешко свое место да најде и леглото со оглед на својата поливалентна функционалност. На почетокот, веројатно, леглото не носело „женски“ предзнак, но, со времето, согледувањето на основните животни процеси што се одвивале во него, а кои митската свест ги врзувала за женските принципи во космосот, придонесло леглото да се издвои како „женски предмет“. Грчката култура го определила местото на леглото (во домот), а некако истовремено, со оглед на нејзината положба и улога во домот и семејството, и местото на жената, крај леглото. Леглото станува „женски објект“, дел од светот на жената, кој понатаму, во митот, се востановува и како „женски субјект“. Леглото станува знак кој ја означува жената и во кој се пресликуваат сите феномени на женското битие. Женската суштина целосно се пренесува врз леглото, му се потчинува на леглото, леглото доаѓа пред жената. Односот кон леглото е уникатен, упатува на сакралност, обоженост, покажува специфична, интерферентна релација меѓу легло и жена.

Системот легло според утврдена схематика го структурира делот од универзумот што во него е прсликан. Во таа смисла тој поседува

детерминирани релати, како на пр. специфичните означители *lekhos*, *lektron*, *eupē* итн., кои, додека системот функционира, покажуваат издржана доследност, во употребата, во означувањето, во припадноста на одредени поетски облици, во генерирањето специфична митска, т.е. поетска стварност. Од друга страна, постоењето лексеми (како *klinē*), кои не му припаѓаат на овој систем и кои генерираат поинаква стварност, само го потврдуваат неговото функционирање. Таму каде што (во просторот) и кога (во времето) системот е разбиен, во неговото функционирање почнуваат да се јавуваат аномалии – причините за тоа можат да бидат објективни или крајно субјективни.)

Проверката на тезата направена врз истражувањата на базичните столбови на хеленската поетика покажа дека леглото значенскиот систем го генерира во митот, т.е. во митологемата, во митската сликовност, во митската стварност, во митската мисла и претстава. Оттаму „се симнува“ во уметничкиот мит. Онаму каде што поетската стварност структурира митска стварност легловниот систем функционира; онаму каде што нема митска стварност леглото нема сакрално значење, леглото е речиси беззначно или семантички еднозначно, на ниво на денотација. Во таа смисла, неуметничките (условно кажано) книжевни видови (како историографијата, филозофијата, реториката и сл.) не ја ползуваат полисемантичноста на леглото; кога треба на него да се повикаат, употребуваат „ефемерна“ лексика; богатата знаковна лексика ја користат само кога воведуваат или наведуваат делови од некој мит или митологема.

И старогрчката лирика на свој начин донекаде запазува ваква закономерност. Меѓутоа, во неа легловниот систем целосно функционира, иако во многу помала мера (на пр. од епот или трагедијата); профаната лексика отсутствува, за неа лириката сè уште „не знае“. Впрочем, хронолошките рамки ја определуваат ваквата состојба, поради близината и силното влијание на митскиот простор и време. Онаму каде што лириката нагласено фингира митска стварност, знаковноста на леглото е присутна; онаму каде што лирската прагматеја сè повеќе непосредно се објавува низ епопички, мистички, еротски вознес на авторот, неа ја нема. Спецификата на лириката во односот спрема леглото произлегува од спецификите на нејзиниот поетски вид; во таа смисла лиричарите понекогаш експериментираат со овој знаковен систем, ставајќи го во необични и невообичаени контекстуални комбинаторики. Комедијата, од

друга страна, „се држи“ уште построго во однос на легловната семиоти-ка. Всушност, одликите на овој книжевен вид (а, донекаде и времето во кое се твори), ѝ налагаат да го поедностави значењето на леглото, да го профанизира, но токму затоа и да ја избегнува употребата на „сакрална-та“ легловна лексика. Кога тоа го прави, обично се повикува на веќе (на друго место) фингирана митска стварност или цитира делови од некои трагедии. Меѓутоа, комедијата сè уште го чува во сеќавање „култот на леглото“; се чини, ја чувствува неговата моќ, ја почитува неговата све-тост, па затоа означителите ги заменува со такви кои, покрај (условно зе-мено) легловната базична функционалност, не содржат некаква друга конотација, кои не може да збунат, да упатуваат на нешто друго, да алу-дираат на митската легловна димензија.

Во поетиката семиотичко-семантичкиот систем легло првпат, вистински, влегува низ епските песни, во кои врската со митската ствар-ност е многу свежа и многу силна. Во епопејата јасно може да се види провениенцијата на легловниот универзум – митската претстава за све-тот, митскиот начин на мислење и восприемање на стварноста. Леглото-знак доаѓа од уранските простори, им припаѓа на боговите, а нивниот посебен однос кон леглото станува парадигма за односот што луѓето ќе го воспостават со него. Иако овој однос сè уште не е докрај оформен, она што може да се издвои како несомнено е почитта кон леглото како неш-то свето, која ќе го следи сè додека е живо сеќавањето на митското вре-ме. Сè уште не е јасно издиференцирана припадноста на леглото, сè уште за него не може да се зборува како дел од светот на жената, сè уште не се детерминирани сите негови функции, леглото сè уште не носи трагич-ка димензија, но во мигот кога влегува во просторот меѓу богови и луѓе (херои), меѓу бесмртни и смртни (како во сказновидната структура на *Одисеја*), се востановува како составен дел на поетското ткиво, сè уште неактивен фактор, но, бездруго, причинител на настаните. Впрочем, со воведувањето на леглото, херменевтичката слика на *Одисејата* добива поинаков облик, клучната прага – *postos* добива митска конкретизаци-ја, а ликовите стануваат логички профилирани низ неговата знаковно-значенска присутност.

Своето актѐ леглото го доживува и го живее во трагедијата. Се чини совршениот (според многумина) уметнички книжевен облик е вистинскиот простор во кој семантичноста на леглото проблеснува во

сиот свој раскош. Во него леглото ги искористува сите значенско-творечки елементи од својот знаковен систем, ги воспоставува сите синтагматско-парадигматски релации, се вградува себеси во трагичката прагматеја, учествува како, речиси рамноправен актант во настаните, гради заплети, катастрофични пресврти, расплети, препознавања итн., „легловната лексика“ е речиси без исклучок „сакрална“, со длабока конотативна димензија, а јазикот на трагедијата се исполнува со специфичен комуникациски облик – „легловна реторика“. Од една страна, причина за ваквата состојба е – митската стварност што ја структурира трагедијата, а од друга, многу значајно, присуството на вистинскиот означеник – жената, со трагичката суштина произлезена од нејзината ерототанатолошка димензионираност. Ваквото гледиште би можело да се поткрепи со митската претстава дека раѓањето и смртта се архетипски пројави на женскиот принцип во космосот, а трагедијата зборува за раѓање (родови, градови, па дури и конкретни трагички лица) и умирање, уништување (градови, родови, луѓе, кралства).

Иако присуството на значенски многуродното легло е евидентирано кај сите тројца велики трагедиографи, Еврипид, „најтрагичниот меѓу поетите“, се издвојува не само според бројот на примерите, туку и со богатата полисемантичност и развиената структурираност на легловниот систем. Се разбира, за ваквата состојба е пресудно присуството на жената со кое изобилуваат неговите драми, меѓутоа, се чини, Еврипид го заслужува атрибутот „најтрагичен“ токму поради проникнувањето во есенцијата на она што ја означува жената.

Во трагедијата станува сосем јасно дека леглото не е ниту обичен предмет, ниту обична метафора, супститут за жена. Напротив, речиси без исклучок, жената во трагедијата дејствува единствено *низ* (преку), единствено *за* (поради) леглото, а честопати *со*, *во* или *на* леглото. Нејзината дејствителност е секогаш насочена *од* и *кон* леглото. Леглото излегува од детерминираниите граници на домот: во трагедијата леглото не е нешто што се наоѓа внатре (се разбира, не во буквална смисла, туку метафизички, појмовно, на начин на кој во трагедијата „се гледаат“ извршените убиства или самоубиства), леглото е надвор, го исполнува целиот трагички топос или претставува центар околу кој се собираат, се збиваат и се нанижуваат трагичките прагми. Преку леглото жената пенетрира во машката трагичка сфера и целосно ја инфицира со вирусот на

ерототанатолошка дејствителност, преку леглото ја открива својата волја, го прави својот избор, го објавува своето дејствување.

Жената е таинствено врзана со леглото, жената е овоплотена преку леглото. За жената леглото е над секаква страст или љубов, над секаква мака или страдање, пред мажот или децата, пред правото и правдата, пред доблеста, пред стравот, пред смртта... Жената живее, твори и дејствува низ леглото, жената умира на леглото и поради леглото, убива и се самоубива заради леглото. За жената леглото е единствен, најинтимен пријател, со него разговара, од него се простува, пред него го отвора срцето, му се исповедува, му се радува... Дисхармонијата во леглото се одразува во хибристичните пројави низ трагичката прагматеја, во разорување, нарушување правда, мерка, во трагичка дејствителност која предизвикува смрт; хармонијата во леглото воспоставува и возобновува мера, ред, поредок, правда.

Но, не само жената, туку и целиот женски макро и микрокосмос е означен преку леглото. Целиот универзум во кој партиципира жената и во кој се воспоставува релацијата меѓу неа и мажот е означен преку леглото. Женскиот принцип е принципот на леглото, женската *ousia* е суштината на леглото. Во социолошки, културни и историски рамки детерминирањето на местото и улогата на жената во антиката е прашање кое стои отворено и кое носи различни дефиниции и заклучоци; во хеленската книжевност, во митот, одговорот на ова прашање ги обликува своите контури низ знакот за равенство ставен меѓу жената и леглото.

Доживувајќи го својот кулмен во Еврипидовите трагедии, леглото го „видува“ и својот залез. Новите книжевни генерации задоеени со духот на новото време, кое сè повеќе „расчистува“ со митската претстава за светот, го оттурнуваат леглото настрана, „забораваат“ на неговата слава, ја банализираат неговата знаковност, ја „измешуваат“ сакралната со профаната лексика, сакралната со профаната семантика, и, само во миговите кога се повикуваат на древните претстави за митската стварност му дозволуваат на леглото да проблесне, но само како бледа слика, како трага од далечна космичка светлина на она што некогаш било, постело и живеело како легловен универзум.

Клучни зборови: жена, легло, старогрчка книжевност, знак, семиотика, семантика, мит, еп, епопеја, трагедија, комедија, лирика.

SUMMARY

Valerij SOFRONIEVSKI

THE PHENOMENON “WOMEN” IN THE GREEK LITERATURE

We witness longlasting and increasing interest among the classical philologists in the issue of woman in the antique, in the defining of her place and role in the world which, so far, for 2 thousand years, has been known as masculine and one in which to have *virtus* meant to be *vir*. However, the theoretical solutions offered by the numerous scholars who treated this problem do not give satisfactory answers to the question: What (*sic!*) is in fact woman in antique literature, in artistic myth or, which and what is her place in the world which is shaped by the artistic deeds?

In this sense, we would like to forward our modest thoughts about that which, we believe, entirely and thoroughly defines and determines the woman as herself, about the medium with thanatological and creative power, which she uses not only to communicate with the world of men, but also to modify and change events in it, about that *hieros topos*, which, unifying the points in the cosmic vertical and earthly horizontal, presents itself as a bridge between two worlds, two principles, about that divine altar in which she metamorphoses herself and which beats in the cyclic changes of life and death. Having this in mind, new sights and interpretations of different works from antique literature, especially of Greek tragedies easily appear.